

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 3.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.3.74>

УДК 336.2

Н. Б. Хмель,

здобувач освітнього ступеня “бакалавр” кафедри фінансів імені Віктора Федосова, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5743-0325>

Н. В. Рудик,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4367-0392>

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ НА КУПІВЕЛЬНУ СПРОМОЖНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

N. Khmel,

candidate of educational degree “bachelor” of Department of Finance named after V. Fedosov,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

N. Rudyk,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance named after V. Fedosov,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

COMPREHENSIVE ANALYSIS OF THE IMPACT OF VALUE-ADDED TAX ON THE PURCHASING POWER OF THE POPULATION

Актуальність дослідження адміністрування ПДВ в Україні зумовлена його значною роллю у формуванні державного бюджету та фінансній політиці. Ефективне адміністрування податку є критичним для фінансової стабільності, особливо в умовах економічної та політичної нестабільності. Дослідження аналізує вплив ПДВ на купівельну спроможність населення, розглядаючи економічні теорії, зокрема класичну, кейнсіанську та теорію пропозиції. Визначено, що підвищення ставки ПДВ може зменшити попит через зростання цін, що впливає на споживчу активність. Також розглянуто ризики фіктивних операцій та бюджетного відшкодування. Дослідження підкреслює необхідність динамічного моніторингу податкових ставок для збереження економічної рівноваги.

У статті аналізується вплив непрямих податків, зокрема податку на додану вартість (ПДВ), на купівельну спроможність споживачів та платоспроможний попит, що є важливим елементом ринкової рівноваги. Особлива увага приділяється ефективності пільгового оподаткування та нульових ставок для експортних операцій, а також ризикам, пов'язаним з фіктивними операціями та корупційними схемами. Оцінюється вплив ПДВ на державний бюджет і економіку, зокрема через бюджетне відшкодування та його зміни в контексті економічних криз, таких як війна. Вивчаються тенденції надходжень ПДВ в Україні з 2019 по 2023 рік, зокрема зменшення податкових надходжень через зниження попиту, логістичні проблеми та звільнення від ПДВ на товари з військовим значенням. Окремо розглядається вплив девальвації гривні на податкові надходження та зміни в споживчих звичках через підвищення ставки ПДВ. Стаття показує, як підвищення ставки ПДВ впливає на рівень життя домогосподарств, знижуючи реальний дохід і змінюючи структуру споживчих витрат.

Огляд впливу підвищення ставки ПДВ на купівельну спроможність показує, що це безпосередньо знижує реальний дохід домогосподарств, оскільки зростають ціни на товари та послуги. Найбільше це відчувають домогосподарства з низьким доходом, які витрачають значну частину коштів на основні потреби. Підвищення ПДВ зменшує споживчий попит,

особливо на товари тривалого користування, що негативно впливає на економічне зростання. Рекомендації щодо пом'якшення цього ефекту включають зниження ставок для соціально важливих товарів, розширення соціальної допомоги та вдосконалення адміністрування податків. Збалансовані заходи допоможуть зберегти доходи бюджету без зниження купівельної спроможності.

The study's relevance on VAT administration in Ukraine is determined by its significant role in forming the state budget and fiscal policy. Effective tax administration is crucial for financial stability, especially during economic and political instability. The study analyzes the impact of VAT on the population's purchasing power, taking into account such economic theories as classical, Keynesian and supply-side theories. It is determined that an increase in the VAT rate can reduce demand due to price increases, affecting consumer activity. The study also considers the risks of fictitious transactions and budget compensation. The need for dynamic monitoring of tax rates to maintain economic balance is emphasized.

The article analyzes the history of value-added tax (VAT) development, starting from its inception in Germany in the 19th century, when Wilhelm von Siemens proposed an "improved turnover tax". The authors examine the stages of VAT implementation in various countries, particularly France and Western Europe, and its role in economic integration and the development of the single market. Particular attention is paid to the interpretation of VAT by Ukrainian scholars, who consider it an indirect tax included in the final consumer price of goods and services. The article also assesses the impact of VAT on economic processes, particularly on stimulating the development of industries and protecting domestic producers, and examines the issue of corruption schemes that may arise due to preferential and zero rates for export transactions. The authors emphasize the importance of VAT as a source of state budget revenues and as a regulator of economic activity, which plays a crucial role in maintaining market equilibrium.

This article analyzes the impact of indirect taxes, in particular value-added tax (VAT), on consumer purchasing power and effective demand, which are key elements of market equilibrium. Particular attention is paid to the effectiveness of preferential taxation and zero rates for export transactions and the risks associated with fictitious transactions and corruption schemes. The impact of VAT on the state budget and the economy is assessed, particularly in conditions of economic crises, such as war. Trends in VAT revenues in Ukraine from 2019 to 2023 are considered, including a decrease in tax revenues due to reduced demand, problems with logistical support, and the exemption from VAT of military goods. The impact of the devaluation of the hryvnia on tax revenues and changes in consumer habits due to increased VAT rates is also discussed. The article shows how an increase in VAT rates affects the standard of living of households by reducing real incomes and changing the structure of consumer spending. An overview of the impact of an increase in the VAT rate on purchasing power shows that it directly reduces real household incomes as prices for goods and services increase. This is felt most by low-income households, which spend a significant portion of their income on basic necessities. Increasing VAT reduces consumer demand, especially for durable goods, negatively affecting economic growth. Recommendations to mitigate this effect include reducing rates on socially important goods, expanding social assistance, and improving tax administration. Balanced measures will help maintain budget revenues without reducing purchasing power.

Ключові слова: *податок на додану вартість, імпортно-експортні операції, валютні коливання, відшкодування ПДВ, бюджетний дефіцит, податкові надходження, державний бюджет, купівельна спроможність.*

Keywords: *value added tax, import-export transactions, currency fluctuations, VAT refunds, budget deficit, tax revenues, state budget, purchasing power.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження адміністрування податку на додану вартість в Україні обумовлена значенням податку на додану вартість (ПДВ) як ключового джерела наповнення Державного бюджету України та важливого інструмента фіскальної політики. Ефективне адміністрування ПДВ є критичним для підтримання фінансової стабільності, особливо в умовах хронічного бюджетного дефіциту та необхідності застосування заходів боротьби з тіньовою економікою. Дослідження теоретичних і практичних аспектів адміністрування ПДВ дозволяє виявити проблеми в чинній системі та розробити шляхи для підвищення її прозорості та результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику адміністрування ПДВ розглянуто в науковому полі такими вітчизняними вченими, як Т. Б. Шаповал [10], О. А. Дубинська та О. О. Костюченко [1], Н. В. Гавриленко та А. М. Андрущенко [2]. Категоріальна база купівельної спроможності закладена в роботах фундаторів економічної науки: А. Сміта [9], Д. М. Кейнса [3] та інших. Віддаючи належне проведеним дослідженням, питання впливу податку на додану вартість на купівельну спроможність резидентів України набуває особливої значущості в умовах таких викликів, як посткарантинна, економічна, політична криза та воєнний стан країни. Аналіз показників та компенсаторних заходів ймовірного зростання податкових ставок потребує динамічного моніторингу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Комплексний аналіз теоретичних засад та практичних аспектів формування і реалізації адміністрування податку на додану вартість в Україні з метою виявлення ключових факторів, що впливають на підвищення ставки податку на додану вартість та купівельну спроможність фізичних осіб в умовах валютних коливань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія податку на додану вартість (ПДВ) сягає корінням у Німеччину XIX століття. Саме Вільгельм фон Сіменс, видатний вчений та підприємець, запропонував концепцію

"покращеного податку з обороту", заклавши фундамент сучасного ПДВ. Ідея полягала в тому, щоб оподатковувати лише додану вартість на кожному етапі виробництва та розподілу товарів, уникнувши подвійного оподаткування [11]. У Франції в 1920 році було введено "каскадний податок", який обчислювався залежно від кількості етапів виробництва. Згодом його замінив "єдиний податок на виробництво", покликаний забезпечити справедливі умови оподаткування для бізнесу різного масштабу [8]. Термін "податок на додану вартість" був уведений французьким економістом Морісом Лоре у 1954 році. Ця нова концепція передбачала більш просту та ефективну систему оподаткування, яка швидко набула популярності в Європі. Впровадження ПДВ стало ключовим кроком до створення єдиного ринку, стимулюючи вільну торгівлю між країнами та сприяючи економічній інтеграції [10]. Впровадження ПДВ у світі відбулося у два ключові етапи. Перший, у 1960–1970-х роках, ознаменувався активним впровадженням ПДВ у країнах Західної Європи та Латинської Америки. На другому етапі, з кінця 1980-х, податок було прийнято в промислово розвинених країнах, таких як Японія, Австралія та Швейцарія, а також у державах Африки й Азії з перехідною економікою [7]. На сьогодні ПДВ застосовується у 140 країнах, однак залишаються держави, які не використовують цей податок. Наприклад, у США діє податок з продажів, а в мікродержавах і країнах з великими запасами природних ресурсів ПДВ відсутній через інші джерела бюджетних надходжень [4]. В Україні податок на додану вартість запровадили на початку 1990-х років після виходу з Радянського Союзу, де діяли лише податки з обігу та продажів.

Розглянемо, як трактують податок на додану вартість вітчизняні науковці. Українські науковці трактують податок на додану вартість з кількох різних позицій. Так, Т. Б. Шаповал визначає ПДВ як непрямий податок, що становить частину доданої вартості, включену в ціну товарів, яку споживач сплачує до бюджету на кожному етапі виробництва [10]. В свою чергу, О. А. Подолянчук розглядає ПДВ як загальнодержавний податок, що є складовою ціни товарів і послуг, враховує податкові зобов'язання щодо

постачання, податковий кредит та розрахунки з бюджетом. На думку О. А. Дубинської та О. О. Костюченко, ПДВ — це податок, який сплачує уряду підприємство-продавець, але остаточний економічний тягар покладається на кінцевого споживача [1]. В. Гавриленко та А. М. Андрущенко також трактують ПДВ як загальнодержавний податок, який входить у ціну товарів, охоплює податкові зобов'язання, податковий кредит і розрахунки з бюджетом на рівні ПДВ [2]. З трактувань науковців можна підрезюмувати, що ПДВ — це непрямий державний податок, включений у ціну товарів і послуг, який фактично сплачує кінцевий споживач, тоді як обов'язок його перерахування до бюджету покладається на зареєстрованого платника податку — продавця. ПДВ є основним джерелом доходів Державного бюджету, фінансуючи соціальні програми та інфраструктурні проекти. Водночас ПДВ діє як регулятор економічних процесів, стимулюючи розвиток галузей економіки та захищаючи вітчизняних виробників. Завдяки диференційованим ставкам ПДВ сприяє справедливому розподілу доходів та забезпечує доступність важливих товарів і послуг для населення. Крім того, ПДВ є каталізатором інновацій, заохочуючи інвестиції в перспективні галузі та стимулюючи технологічний розвиток.

Завдяки впровадженню непрямих податків держава може впливати на купівельну спроможність споживачів певних товарів, а отже, регулювати платоспроможний попит, що є важливим елементом ринкової рівноваги. Оскільки податок на додану вартість має різні ставки, важливо оцінити ефективність цього підходу, зокрема в контексті пільгового оподаткування та нульових ставок для експортних операцій. Це пов'язано з ризиком фіктивних операцій через корупційні схеми, які можуть призвести до отримання бюджетних відшкодувань. Економічні теорії щодо взаємозв'язку між ставкою ПДВ та купівельною спроможністю представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Економічні теорії щодо взаємозв'язку між ставкою ПДВ та купівельною спроможністю

Теорія	Трактування
Класична економічна теорія	Класична економічна теорія зосереджується на вільному ринку і раціональній поведінці споживачів. В її рамках підвищення ставки ПДВ розглядається як фактор, який безпосередньо знижує купівельну спроможність населення через збільшення цін на товари та послуги. Вищі ціни на продукцію призводять до зниження обсягів споживання, особливо для товарів з низькою еластичністю попиту.
Кейнсіанська теорія	Згідно з кейнсіанською теорією, яка зосереджена на сукупному попиті, ставка ПДВ впливає на купівельну спроможність через зміну загального рівня цін. Кейнсіанці вважають, що зростання ПДВ знижує наявний дохід споживачів, оскільки більше коштів йде на оплату ПДВ, що зменшує споживання. Це може сповільнити економічне зростання через зниження сукупного попиту. Особливо це актуально для домогосподарств із середнім і низьким рівнем доходу, які схильні витратити більшу частку своїх коштів на споживчі товари.
Теорія пропозиції (економіка пропозиції)	Економіка пропозиції припускає, що оподаткування, включаючи ПДВ, впливає на рішення компаній щодо виробництва, ціноутворення та розширення ринку. Підвищення ставки ПДВ може створити додаткове податкове навантаження на виробників, що змушує їх підвищувати ціни або скорочувати виробництво. Це, своєю чергою, впливає на доступність товарів і послуг для споживачів, що знижує їхню купівельну спроможність. У довгостроковій перспективі це може призвести до зменшення виробничих потужностей і скорочення зайнятості.
Еластичність попиту та її вплив на купівельну спроможність	Теорія еластичності попиту розглядає чутливість споживання до змін ціни, спричинених підвищенням ПДВ. Наприклад, товари першої необхідності мають низьку еластичність попиту, тобто попит на них залишається відносно стабільним при зростанні ціни, тоді як на товари розкоші попит може значно скоротитися. Отже, підвищення ставки ПДВ на товари з високою еластичністю попиту матиме більший негативний вплив на купівельну спроможність.
Теорія податкового інциденту	Податковий інцидент вказує на те, як податкове навантаження розподіляється між споживачами та виробниками. Якщо підвищення ставки ПДВ повністю перекладається на споживачів, купівельна спроможність знижується пропорційно до зростання цін. Якщо ж виробники змушені взяти на себе частину податкового тягара (що може відбутися на висококонкурентних ринках), це може призвести до зниження їхніх прибутків, але менше вплине на споживчі витрати.
Поведінкова економіка та сприйняття податку на споживання	Поведінкова економіка розглядає, як споживачі психологічно реагують на зміни в податках. Підвищення ПДВ може викликати відчуття зниження добробуту та страх перед зростанням цін, що призводить до скорочення витрат навіть на ті товари, ціна яких незначно підвищилася. Це споживче уникнення або так званий «ефект очікування» може посилити зниження купівельної спроможності на психологічному рівні..

Джерело: складено авторами за даними [3, 9].

Варто зазначити, що завдяки впровадженню непрямих податків держава може впливати на купівельну спроможність споживачів певних

товарів, а отже, регулювати платоспроможний попит, що є важливим елементом ринкової рівноваги. Оскільки податок на додану вартість має різні ставки, важливо оцінити ефективність цього підходу, зокрема в контексті пільгового оподаткування та нульових ставок для експортних операцій. Це пов'язано з ризиком фіктивних операцій через корупційні схеми, які можуть призвести до отримання бюджетних відшкодувань [8]. Відшкодування податку на додану вартість з Державного бюджету займає важливе місце як на макро-, так і на мікрорівні. Згідно з Податковим кодексом, бюджетне відшкодування означає повернення від'ємного значення ПДВ, яке базується на підтвердженні правомірності сум бюджетного відшкодування за результатами перевірки платника, включаючи автоматичне відшкодування.

Згідно з даними, зображеними на рис. 1, спостерігається загальна тенденція до зростання в період з 2019 року до 2021 року, адже надходження ПДВ до Державного бюджету, що складаються з ввезених товарів на митну територію України та товарів і послуг, які були вироблені в Україні з урахуванням бюджетного відшкодування, зросли з 378,7 млрд грн до 536,5 млрд грн. Причиною зменшення надходжень від ПДВ у 2022 році стало різке зменшення попиту та пропозиції на товари та послуги у зв'язку з тим, що за кордон виїхало близько 2,4 млн людей внаслідок початку війни.

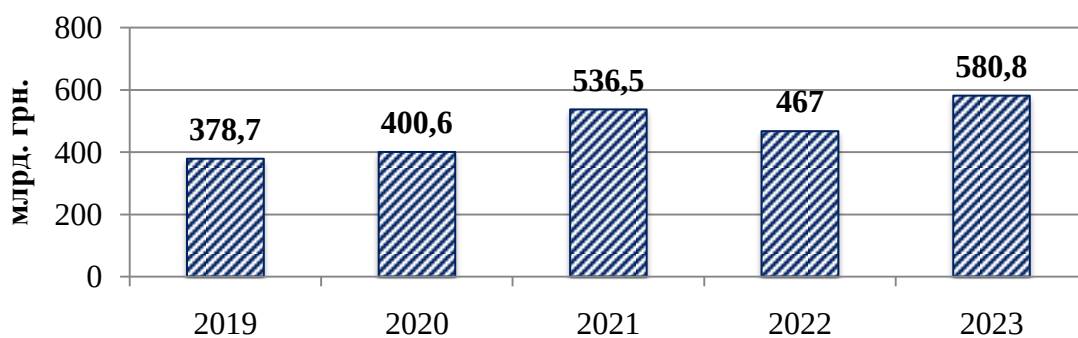

Рис. 1. Динаміка надходжень ПДВ до Державного бюджету України у 2019–2023 роках.

Джерело: розраховано та складено авторами за даними [5].

Згідно з даними, зображеними на рис. 2, протягом періоду з 2019 до 2024 року існує тенденція до зростання надходжень ПДВ від імпорту товарів

на митну територію України порівняно з ПДВ на вироблені товари та послуги на території України, за винятком 2022 року. Наслідком зниження податкових надходжень від ПДВ з ввезених товарів стали логістичні труднощі, а саме блокування морських портів та закриття неба для цивільних літаків, які займалися вантажоперевезенням. Єдиним можливим способом імпорту товарів з-за кордону стали вантажівки, однак заборона виїзду для чоловіків, які досягли повноліття, унеможливила здійснення експорту в довоєнних масштабах. Ще одним фактором, що вплинув на зниження цього показника, є звільнення від ПДВ імпортованих товарів, які мають військове значення, та товарів, що можуть забезпечити енергозабезпечення.

Рис. 2. Динаміка надходжень ПДВ (від імпорту та з внутрішніх товарів і послуг) до Державного бюджету України у 2019–2023 роках.

Джерело: розраховано та складено авторами за даними [5].

Згідно з даними, зображеними на рис. 3, особливістю бюджетного відшкодування ПДВ у період з 2019 до 2023 року є те, що в 2019 році уряд компенсував підприємцям 151,9 млрд грн і отримав найнижчі податкові надходження протягом цього звітного періоду в розмірі 88,9 млрд грн. В свою чергу, найнижче бюджетне відшкодування було зафіксоване в 2022 році на рівні 84,6 млрд грн у зв'язку з різким падінням економіки, девальвацією гривні та недофінансуванням державного бюджету, який покривався за рахунок коштів, акумульованих з платників ПДВ.

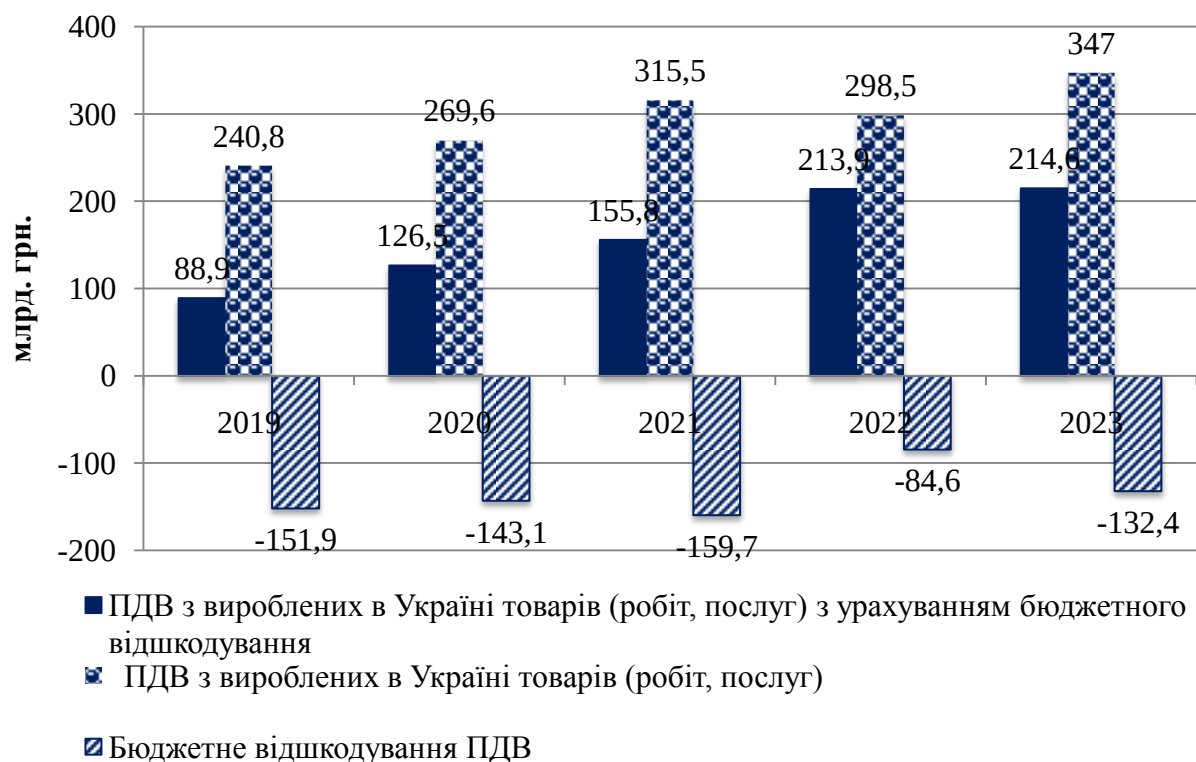

Рис. 3. Динаміка надходжень ПДВ (від імпорту, власних товарів і послуг та відшкодування ПДВ) до Державного бюджету України у 2019–2023 роках.

Джерело: розраховано та складено авторами за даними [5].

За даними, наведеними на рис. 4, можна дослідити вплив девальваційного процесу на надходження ПДВ до державного бюджету у період з 2019 по 2023 рік. Згідно з даними, наведеними на рис. 3, у 2019 році надходження від сплати ПДВ за товари та послуги, вироблені в Україні, з урахуванням бюджетного відшкодування становили 88,9 млрд грн, у 2020 році — 126,5 млрд грн, що в процентному співвідношенні становить 42,23% у гривневому еквіваленті. Згідно з даними Національного банку України [6], 1 січня 2019 року валютна пара USD/UAH котирувалася по курсу 24,57, а 1 січня 2020 року — по курсу 28,43. Враховуючи курс валютної пари USD/UAH, податкове надходження від сплати ПДВ з вироблених товарів та послуг на території України з урахуванням бюджетного відшкодування в процентному співвідношенні становило 22,92%. У 2022 році надходження від сплати ПДВ за товари та послуги, вироблені в Україні з урахуванням

бюджетного відшкодування, становили 213,9 млрд грн, а в 2021 році — 155,8 млрд грн. У процентному співвідношенні державний бюджет України у 2022 році отримав надходження, вищі на 37,34% порівняно з 2021 роком. Згідно з даними НБУ, котирування валютної пари USD/UAH 1 січня 2021 року становило 27,45 грн за долар, а 31 грудня 2022 року — 36,56 грн за долар. Враховуючи різницю курсів, різниця в податковому надходженні порівняно з 2021 роком становила 3,12%.

Таблиця 2. Курс валютної пари USD/UAH, встановлений НБУ

Курс валютної пари USD/UAH НБУ				
2019	2020	2021	2022	2023
24,57	28,43	27,45	36,56	38

Джерело: розраховано та складено авторами за даними [6].

Огляд основних економічних теорій, що пояснюють взаємозв'язок між ставкою ПДВ та купівельною спроможністю. Підвищення ставки ПДВ безпосередньо впливає на дохід домогосподарств, оскільки цей податок збільшує вартість товарів та послуг. Споживачі змушені витратити більшу частину свого доходу на ті самі товари та послуги, що призводить до зниження реального наявного доходу. Це особливо помітно для домогосподарств із низьким рівнем доходу, які спрямовують більшу частину своїх коштів на основні потреби. Одним із прямих механізмів впливу ПДВ на споживчі витрати є підвищення загального рівня цін. Підвищення ставки ПДВ змушує продавців збільшувати ціни, щоб компенсувати нове податкове навантаження. Як результат, індекс споживчих цін зростає, що знижує купівельну спроможність домогосподарств, оскільки вони можуть придбати менше товарів і послуг за ту саму суму грошей. Зростання ставки ПДВ змушує домогосподарства змінювати структуру своїх витрат. Вони можуть обирати дешевші або менш якісні товари, відмовлятися від деяких послуг, щоб зменшити податковий тягар. Таким чином, підвищення ставки ПДВ призводить до змін у споживчих звичках та переходу до товарів із нижчою ставкою ПДВ або до зростання частки непрямих податків.

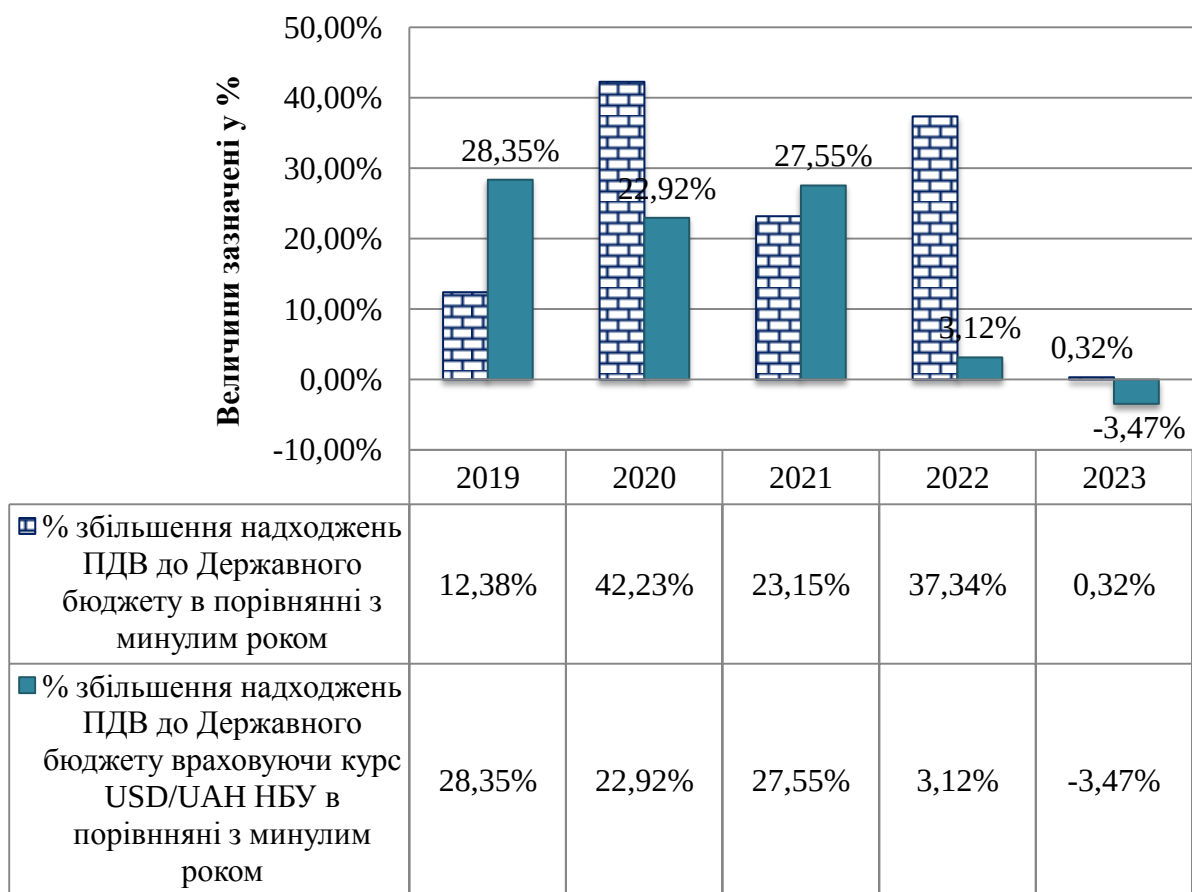

Рис. 4. Динаміка надходження ПДВ з вироблених товарів та послуг в Україні (з урахуванням бюджетного відшкодування ПДВ) до Державного бюджету України у 2019–2023 роках у відсотковому співвідношенні.

Джерело: розраховано та складено авторами за даними [5].

Підвищення ставки ПДВ може призвести до відкладеного споживання, коли домогосподарства відкладають великі покупки через зростання цін. Це стосується товарів тривалого користування, таких як автомобілі, побутова техніка тощо, на ціни яких підвищення ПДВ істотно вплине. Зниження купівельної активності на ринку цих товарів негативно позначиться на економічному зростанні, оскільки скорочується споживчий попит.

Зміни ставки ПДВ у різні періоди були зумовлені необхідністю коригування фіскальної політики. Збільшення стандартної ставки ПДВ до 20% у 2014 році мало на меті забезпечити додаткові надходження в умовах політичної нестабільності та зростання дефіциту державного бюджету. Дослідження показує, що одразу після підвищення ПДВ відбулося зростання індексу споживчих цін, особливо для товарів із високою часткою непрямих податків.

Підвищення рівня ПДВ безпосередньо вплинуло на вартість товарів і послуг, що зменшило реальну купівельну спроможність громадян, особливо вразливих верств населення. Крім того, воно спричинило значні макроекономічні зміни. Зростання цін на товари та послуги призвело до скорочення обсягів їх споживання, що особливо позначилося на сегментах товарів, чутливих до змін податкової ставки.

Зміна структури споживання громадян проявилася у переході на більш доступні товари та зменшенні витрат на неперіоритетні потреби. Аналіз реакції різних груп товарів на зміну ПДВ дозволяє визначити, які з них зазнають найбільшого цінового навантаження. Для груп товарів із високою еластичністю попиту, таких як електроніка, автомобілі, одяг та аксесуари, підвищення ПДВ значно скорочує обсяги продажу, оскільки споживачі відкладають їхнє придбання або зменшують свої витрати на них.

Натомість для товарів першої необхідності, таких як харчові продукти, ліки та засоби гігієни, вплив підвищення ПДВ на споживання є значно меншим, хоча ціни на них також зростають. Це пояснюється відсутністю замінників для багатьох із цих товарів та нееластичністю попиту на них. Проте навіть незначне зростання цін на товари першої необхідності суттєво знижує купівельну спроможність, особливо серед домогосподарств із низьким рівнем доходу.

Підвищення ПДВ на 1% може збільшити рівень бідності на кілька відсоткових пунктів, оскільки малозабезпечені домогосподарства часто не можуть скоротити споживання таких товарів, як продукти харчування, ліки та базові послуги. Це створює ситуацію, за якої вразливі групи населення стають ще більш залежними від державної підтримки, адже зростання ПДВ збільшує фінансовий тягар на домогосподарства з обмеженими доходами.

Щоб пом'якшити негативний вплив підвищення ПДВ на соціально вразливі групи, уряд повинен запровадити компенсаторні заходи, спрямовані на захист добробуту малозабезпечених домогосподарств. Основними з них є: цільова соціальна допомога (підвищення розміру соціальних виплат для

малозабезпечених родин дозволяє компенсувати зростання витрат на товари першої необхідності. Цей захід може включати збільшення мінімальних пенсій, розширення програм субсидій на оплату житлово-комунальних послуг та надання додаткових виплат для сімей із дітьми), диференціація ставок ПДВ (зниження ставок ПДВ на основні продукти харчування, ліки та послуги може зменшити негативний вплив на купівельну спроможність. Наприклад, застосування зниженої ставки ПДВ на соціально важливі товари допомагає знизити їхню кінцеву вартість, роблячи їх більш доступними для населення з низькими доходами), податкові пільги для малозабезпечених сімей (зменшення податкового навантаження на домогосподарства з низькими доходами (наприклад, через зниження прибуткового податку чи запровадження податкових кредитів) може компенсувати зростання витрат, викликаних підвищенням ПДВ. Це сприяє підтримці споживчого попиту та зменшенню соціальної нерівності), стимулювання зайнятості та підвищення доходів населення (збільшення державних інвестицій у програми зайнятості та розвиток професійних навичок для малозабезпечених верств населення є ще одним важливим компенсаторним заходом. Підвищення рівня доходів громадян допомагає зменшити залежність від соціальної допомоги, покращуючи загальний рівень життя).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Проведене дослідження значення ПДВ для Державного бюджету України та купівельної спроможності населення відображає, що податок на додану вартість є важливим інструментом формування державного бюджету. Однак його підвищення має суттєві наслідки для купівельної спроможності громадян. Підвищення ПДВ призводить до зростання цін на товари та послуги, особливо ті, що не мають доступних замінників, а також на основні продукти споживання. Це впливає на зниження реального доходу домогосподарств, особливо тих, що мають низький рівень доходів, адже основні товари займають значну частину їхнього бюджету. Високий рівень ПДВ може призвести до поглиблення соціальної нерівності та зниження

загального рівня життя вразливих верств населення. Шляхи вдосконалення податкової політики щодо оптимального рівня ставки ПДВ для підтримки купівельної спроможності населення. Для забезпечення балансу між доходами бюджету та підтримкою купівельної спроможності населення доцільно розглянути такі рекомендації щодо податкової політики в Україні:

- Введення диференційованих ставок ПДВ. Застосування знижених ставок для соціально важливих товарів (основні продукти харчування, ліки, комунальні послуги) зменшить негативний вплив на малозабезпечені верстви населення та підтримає їхню купівельну спроможність. Такий підхід дозволить зберегти державні надходження від ПДВ, водночас полегшуючи фінансовий тиск на домогосподарства.

- Посилення заходів підтримки соціально вразливих груп. Для зменшення негативного ефекту від підвищення ПДВ рекомендується розширення соціальної допомоги та субсидій для вразливих категорій населення. Зокрема, необхідно підвищити мінімальну заробітну плату та розширити програми субсидіювання для малозабезпечених сімей.

- Моніторинг рівня інфляції та коригування ставки ПДВ. Регулярний аналіз впливу ПДВ на рівень цін та інфляцію дозволить уряду вчасно коригувати податкову політику. Це допоможе уникнути значного подорожчання товарів і послуг та зменшити інфляційний тиск на населення.

- Покращення адміністрування податку та боротьба з ухиленням від сплати ПДВ. Запровадження ефективніших методів контролю за сплатою податків сприятиме зниженню необхідності частого підвищення ПДВ і збільшенню надходжень до бюджету без негативного впливу на купівельну спроможність населення.

Удосконалення системи адміністрування ПДВ в Україні та розумний підхід до встановлення ставок можуть забезпечити стабільні надходження до бюджету, мінімізуючи негативний вплив на купівельну спроможність населення.

Література

1. Букреєва, Д.С. Удосконалення механізму розвитку малого бізнесу в Україні: податково-інтеграційний аспект. *Економічний простір*. 2016. № 109. С. 85-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есpros_2016_109_10
2. Гавриленко, Н. В. Облікова дефініція податку на додану вартість. *Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Умань. Україна. 2022. С. 78-86.
3. Кейнс, Д.М. *Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей*. Видавництво: Neoclassic. Серія: Філософія. 2021. 448 с.
4. Козинець, І. Г. Історія становлення податку на додану вартість та практика його застосування в країнах ЄС. *Актуальні проблеми юридичних науки та практики*. 2018. № 1. С. 58-62.
5. Міністерство фінансів України. Показники виконання Державного бюджету України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (дата звернення: 08.03.2025).
6. Національний банку Україн. Показники валютного курсу URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates> (дата звернення: 08.03.2025)
7. Остапенко, Ю. П. Історія виникнення та розвитку податку на додану вартість. *Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах інформаційного суспільства. Зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 115-річчю Київ. нац. екон. ун-ту ім. В. Гетьмана*. Київ. Україна. 9–10.12.2021. С. 200–202.
8. Панфілова, О. Є. Історія виникнення та походження податку на додану вартість: 1920-1954 року. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса. Україна. 18.05.2018. С. 424-426
9. Сміт, А. *Дослідження про природу і причини багатства народів*. Видавництво “Наш Формат”. 2023. Київ. Україна. 722 с.

10. Шаповал, Т. Б. Податок на додану вартість: генеза та сучасна трансформація в умовах реформаційних правотворчих процесів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Т. 3. № 47. С. 16-19.

11. Шульга, Т. М. Адміністрування податків на додану вартість. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 462-464. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/http://lsej.org.ua/10_2023/111.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

References

1. Bukreeva, D.S. (2016) “Improving the mechanism for the development of small businesses in Ukraine: tax and integration aspect”, *Ekonomichnyj prostir*, vol. 109, pp. 85-97, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2016_109_10 (Accessed 10 March 2025).

2. Gavrylenko, N. V. (2022), “Accounting definition of value added tax”, *Rozvytok finansovo-kredytnykh system: vyklyky s'ohodennia. Materialy III Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [Development of financial and credit systems: challenges of the present. Materials of the III All-Ukrainian scientific and practical Internet conference], Uman, Ukraine, pp. 78-86.

3. Keynes, J.M. (2021), *Zahal'na teoriia zajniatosti, vidсотka i hroshej* [The General Theory of Employment, Interest and Money], Neoclassic, Kyiv, Ukraine.

4. Kozynets, I. G. (2018), “The history of the formation of value-added tax and the practice of its application in EU countries”, *Aktual'ni problemy iurydychnykh nauky ta praktyky*, vol. 1, pp. 58-62.

5. Ministry of Finance of Ukraine (2023), “Performance Indicators of the State Budget of Ukraine”, available at: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (Accessed 8 March 2025).

6. National Bank of Ukraine (2025), “Exchange rate indicators”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates> (Accessed 8 March 2025).

7. Ostapenko, Yu. P. (2021), “History of the emergence and development of value-added tax”, *Oblik, analiz, audyt ta opodatkuvannia: suchasna paradyhma v umovakh informatsijnoho suspil'stva. Zb. materialiv VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 115-richchiu Kyiv. nats. ekon. un-tu im. V. Het'mana* [Accounting, analysis, audit and taxation: a modern paradigm in the conditions of the information society. Collection of materials of the VII International Scientific and Practical Conference, dedicated to the 115th anniversary of the Kyiv National Economic University named after V. Hetman], Kyiv, Ukraine, pp. 200–202.

8. Panfilova, O. E. (2018), “The history of the emergence and origin of value-added tax: 1920-1954”, *Pravovi ta instytutsijni mekhanizmy zabezpechennia rozvytku Ukrainy v umovakh ievropejs'koi intehtatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Legal and institutional mechanisms for ensuring the development of Ukraine in the context of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference], Odesa, Ukraine, pp. 424-426

9. Smith, A. (2023), *Doslidzhennia pro pryrodu i prychyny bahatstva narodiv* [A Study of the Nature and Causes of the Wealth of Nations], Publishing House “Nash Format”, Kyiv, Ukraine.

10. Shapoval, T. B. (2017), “Value Added Tax: Genesis and Modern Transformation in the Conditions of Reformation Right-Turning Processes”, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriia Pravo*, vol. 3, no. 47, pp. 16-19.

11. Shulga, T. M. (2023), “Administration of Value Added Taxes”, *Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*, vol.10, pp. 462-464, available at: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgltclfindmkaj/http://lsey.org.ua/10_2023/111.pdf (Accessed 10 March 2025).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025 р.